

Grigory are of the same age; Tikhon and Alexey have affect spasms caused by despotic actions of tsar, etc. We think that Tikhon is a spiritual twin of Alexey, therefore there is a triangle of images between Alexey, Tikhon and Grigory. As keepers of old traditions they search for the truth in the orthodox church, believe in predictions made by prophets and see in the image of Peter the first and in his transformations the advent of the antichrist.

In the novel by D. Merezhkovsky as well as in the story by B. Sadovskoy religious question plays a significant role. At the beginning of the story by B. Sadovskoy gold crosses on churches and cathedrals, black gallows, stakes, blocks are contrasted. Frightful scenes of executions, despotism become ordinary part of life for people and tsar.

A small story does not contain all aspects of historical conception of B. Sadovskoy. As his contemporaries he tried to reinterpret the reign of Peter I taking into account Russian historiography and carrying on polemics with some contemporaries.

Key words: *historical conception, historical novel, stylization, artistic fiction.*

Отримано: 22.09.2018 р.

УДК 821.09

О. В. Кеба

ІМАГОЛОГІЧНІ ПРОЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ ТА АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПОВІСТІ А. ПЛАТОНОВА «ЕПИФАНСЬКІ ШЛЮЗИ»

Творчість Андрія Платонова вражає своїм універсалізмом. Кожний його твір глибоко закорінений у сучасну письменникові соціально-історичну дійсність і водночас долає її межі, стає спробою осмислення екзистенціально-філософських, універсально-метафізичних проблем людського буття. Платоновська формула «пошуки сенсу окремого і загального існування» є найкращою ілюстрацією наскрізних інтенцій письменника-шукача істини. Як слушно зазначають укладачі збірки наукових праць про Платонова-філософа (2014) [1], «філософічність насправді є його визначальний «творчий метод». Своє світобачення він транскрибував не понятійними термінами раціональної метафізики, але робив їх органічною частиною художніх образів. ... Філософічність – не один із художніх принципів, але тип світобачення, ... Це моральна рефлексія над злом і стражданням світу, над смыслом і абсурдністю життя і смерті, метафізичне дивування чуда і тайні буття» [1, с. 4-5]. Цілком погоджуючись із цими висновками, вважаємо, що яскравим взірцем втілення такого типу світобачення й абсолютно органічного йому поетико-стильового вираження є платоновська повість 1926 року «Епифанські шлюзи».

На жаль, навіть у глибоких і багатопланових дослідників творчості Платонова стикаємося з недооцінкою цього твору. Так, знаний платоновознавець із Німеччини Ханс Гюнтер в одній із останніх своїх праць «По обе стороны от утопии : контексты творчества А. Платонова» (2012) [5] відводить повісті «Епифанські шлюзи» менше сторінки, фактично зводячи її зміст до соціально-історичної проблематики, що розробляється автором через паралелі між так званим соціалістичним будівництвом у Радянському Союзі і перетвореннями у Росії за царя Петра [5, 60]. Безперечно, Х. Гюнтер правий, стверджуючи, що «у своїй творчості Платонов відобразив основні етапи становлення радянської психоміфології 1920–1930-х років, не лише обіграючи при цьому архетипи радянської культури, але часто їх навіть передбачуючи» [5, с. 170], однак уже в цій повісті Платонов екстраполює соціально-історичний вектор свого художнього інтересу на морально-філософську площину.

Натомість Т. Ніконова у монографії «Андрей Платонов в диалоге с миром и социальной реальностью» (2011) [16] (звернімо увагу на чітко означене авторкою бачення фундаментальної домінанти творчості автора «Котлована») присвячує повісті «Епифанські шлюзи» цілий підрозділ [16, 46–61]), констатує її значущість як «початку платоновської прози» і акцентуючи на тому, що письменник «розробляв не історичну колізію», але актуальну для нього проблему помилкової впевненості людини у своєму розумінні законів природи, недостатності знань про світ і самонадіяного протистояння природі, що загрожує їй загибеллю [16, 49].

Жодною мірою не спростовуючи концепцію Т. Ніконової, віддаючи належне потужній інформативній базі її дослідження і переконливому аналізу, тим не менше, маємо сказати, що і її погляд на «Епифанські шлюзи» виявляється редуційним, зводиться до студіювання натур-філософської проблематики. Вочевидь, увага до будь-якого *одного* аспекту проблематики чи поетики цієї повісті виявляється недостатньою.

Так само й ми, ставлячи собі за мету аналіз повісті «Єпифанські шлюзи» в імагологічних вимірах, повністю усвідомлюємо обмежувальний характер такого підходу, оскільки ця річ справді несе в собі ембріони мало не всіх наступних задумів Платонова, усіх аспектів його глобального й фундаментального бачення світу і людини. Водночас, на нашу думку, саме крізь призму імагологічної проблематики «Єпифанські шлюзи» можуть висвітлитися як твір ключового для творчої еволюції Платонова значення.

Становлення літературознавчої імагології відбувалося від знаком новітнього розуміння націй і національного менталітету, які завдяки дослідженням Д.-А. Пажо, П. Фріза, Б. Андерсона стали інтерпретуватися у світлі новоісторичних ідей про наративізацію історії як «інтелектуальні конструкти», «текстуальні феномени», «літературні тропи». Акцентуючи на проблемах художнього осягнення Чужої країни через систему образів, за допомогою яких окреслюються основні ментально-культурні особливості народу, вчені вбачають мету імагології у вивченні текстуалізованих етносоціальних образів інших народів, втілених у літературі. «За своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною тривкістю й тривалістю, але не лишаються незмінними» (Д. Наливайко [14, 36]). Значним досягненням української імагології слід визнати колективну двотомну працю «Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми», опубліковану 2011 року в серії «Літературна компаративістика» [12; 13].

Для подальшого аналізу повісті «Єпифанські шлюзи» важливими є імагологічні ідеї щодо сутності етнообразів як «інтелектуальних конструктів» (Дж. Лірсен) [24], референтами яких є не реальність, а інші тексти, а також поняття про імагему. Цим терміном позначаються «загальні образи націй, що складаються з численних імпліцитних складників та полярностей, виявлених у процесі досліджень літературних текстів...» [13, 93].

Методологічно продуктивним для вивчення етнообразів-імагем є й висновок, якого доходять автори першого українського підручника з порівняльного літературознавства: «імагологія повинна вивчати не тільки зображену іноземну країну, а й контекст зображення, позицію автора...» [2, 360]. Зрозуміло, що при цьому має враховуватися й увесь спектр авторських інтенцій та уподобань. Реалізація принципу суб'єктивності як центру літературної імагології, згідно з думкою Дж. Лірсена, неможлива без урахування літературних чинників: від «поетологічних умовностей» і «наративних технік» до «жанрових традицій», наслідок чого іміджі не відображають ідентичність, а складають можливі ідентифікації [23, 20]. Зазначені принципи імагологічного аналізу дають змогу розкрити типологічні закономірності творчості письменника, індивідуально-авторські поетико-стильові особливості при створенні художніх етнообразів.

На сьогодні остаточно подолане колишнє поширене уявлення про Платонова як про письменника-самородка, який прийшов у літературу «від верстака», був позбавлений повноцінної освіти і розробляв вузьке коло тем, пов'язаних з долею «маленької людини», її психологією і особливостями світосприйняття. Але після того, як були опубліковані невідомі до цього твори письменника, а в архівах виявлені численні записники, нариси і варіанти різних художніх задумів, по суті, сталося відкриття «нового» Платонова. І в цьому «новому» Платонові побачили, крім усього іншого, знавця світової культури і філософії, глибокого й оригінального мислителя. Він був прекрасно обізнаний з такими новітніми філософськими і культурологічними системами, як «філософія життя» А. Шопенгауера і Ф. Ніцше, «філософія свободи і істини» В. Розанова і М. Бердяєва, психоаналітичні концепції З. Фрейда і К.Г. Юнга. Всі ці ідеї так чи так інакше, більшою мірою імпліцитно, представлені в «Єпифанських шлюзах» [див. детальніше про це: 8].

Сюжет повісті, на перший погляд, досить простий. Англійський інженер Бертран Перрі на запрошення Петра Першого приїздить до Росії, щоб побудувати суднохідний канал між Доном і Окою з метою, як висловлюється російський цар, «в сношение с древлеазийскими царствами сквозь Волгу и Каспий войти и весь свет с образованной Европой, поелику возможно, обручить» [18, 204].

Сповнений честолюбства, Бертран Перрі рішуче береться за справу, але бюрократизм місцевої влади, яка не зацікавлена в будь-яких змінах, небажання народу виконувати незрозумілу для нього роботу, природні складнощі призводять до того, що побудовані канали залишаються несуднохідними, і Бертрана Перрі страчують за наказом Петра.

За основу художньої оповіді взято дійсний історичний факт та реальну особу. Справжній, історичний Джон Перрі працював у Росії не так уже й безуспішно. Він не тільки не загинув, але повернувся на батьківщину і видав у Лондоні 1716 року книжку «Стан Росії за теперішнього царя» (1871 року була перекладена російською мовою). Канали, які збудував Джон Перрі, деякий час працювали, згодом були забуді, ймовірно, через Північну війну, що затягувалась, та ще й тому, що загалом пріоритет інтересів Петра Першого на зламі XVII–XVIII ст. перемістився з півдня Росії на Балтику.

Увага Платонова до цієї ключової доби в російській історії і спроба побачити її очима іноземця (Іншого) багато в чому поєднувалася з постійним інтересом письменника до екзистенціального й онтологічного статусу людини в контексті культурно-історичного розвитку людства. Значний матеріал для цього надавала концепція локальних цивілізацій (за іншою класифікацією – концепція культурних циклів), що сходила до ідей італійського мислителя рубежу XVII–XVIII ст. Джамбаттіста Віко і розроблялася в XIX – на початку XX ст. М. Данилевським і О. Шпенглером [6; 21]. В основі цієї концепції погляд на культуру як сукупність замкнутих у собі, специфічних організмів, що проходять в процесі свого існування схожі етапи виникнення, становлення, розвитку, розквіту і загибелі.

У повісті «Спифанські шлюзи» ідея різноманітності й неповторності «культурних просторів» і пов'язаних із ними етнокультурних образів стверджується вже на самому початку твору, – у листі з Росії англійського інженера Вільяма Перрі, який працює на Петра Першого, до свого брата Бертрана: «Сколько разумны чудеса природы, дорогой брат мой Бертран! Сколько обильна сокровенность странств, то непостижимо даже самому могучему разумению и нечувствительно самому благородному сердцу! Зришь ли ты, хотя бы умозрительно, местожительство своего брата в глубине азиатского континента? Вовсе мне, того ты не уможестигаешь. Вовсе мне, что твои взоры очарованы многошумной Европой и многолюдством родного моего Ньюкестля, где мореплавателей всегда изрядно и есть чем утешиться образованному взору...» [18, 198].

На думку російського дослідника В. Васильєва, Платонов, заявивши тут головний конфлікт твору, обумовлений відношенням Європи до Росії, «вступав в суперечку із західною буржуазною історіографією свого часу, яка доводила, та й тепер доводить, що історичний прогрес в Росії завжди здійснювався під дією ззовні, самому ж російському народу одвічно, генетично властиві відсталість, неучтво, дикість, рабство, нездатність до життєвої творчості, й роль його у світовій історії є другорядною і незначною» [3, с.93]. Така оцінка справедливо викликала заперечення з боку інших дослідників творчості А. Платонова. Зокрема, В. Чалмаєв вказує, що «антитеза «Захід – Схід», «машини – вовки», «інстинкт – обчислювальна машина» надто наївна, примітивна для Платонова» [20, 189].

Додатковим аргументом проти цієї антитези є такий важливий момент сюжетної системи повісті, як наявність ще одного персонажа — брата Бертрана Перрі, Вільяма, з листа якого до Бертрана, де дається розповідь про Росію і Петра, власне й розпочинається повість. Цей лист відкриває перед нами якраз типову європоцентристську позицію: «Царь Петер весьма могучий человек, хотя и разбродный и шумный понапрасну. Его разумение подобно его стране: потаенно обильностью, но дико лесной и звериной очевидностью... Четыре года в дикарях живу, и сердце ссохлось, и разум тухнет» [18, 8–9]. Очевидно, А. Платонов, передбачаючи можливу інтерпретацію свого твору як «антиєвропоцентристського», загострив колізію «Захід – Схід» в образі другорядного, власне позасюжетного персонажа. Головний же герой твору – Бертран Перрі – у своєму ставленні до Росії не виявляє виразної однозначності. Він захоплюється красою і неповторністю природи на цій землі, величчю її культури, бачення ж Петра та його діяльності позбавлене братового критицизму і є більш об'єктивним.

З повісті цілком очевидним є те, що Платонов був схильний не так протиставляти російський менталітет західному, як бачити у ньому особливий культурно-історичний тип, разом з яким, схоже та відмінно від нього, існують і розвиваються інші утворення подібного роду. Автор «Спифанських шлюзів», напевно, знав погляди із цього приводу М. Данилевського, який у книжці «Росія і Європа» (1869) писав про те, що «природна система історії має полягати в розрізненні культурно-історичних типів розвитку» [6, 87]. Характеризуючи відмінності слов'янського типу від романо-германського, або західноєвропейського, і – що важливо – не впадаючи при цьому у слов'янофільські крайнощі, Данилевський особливу увагу звертає на те, що «не інтерес складає головну пружину, головну рухому силу російського народу, а внутрішня моральна свідомість, що складається в його духовному організмі, але цілком охоплює його, коли настає час для зовнішнього практичного виявлення і здійснення» [там само].

Теорія М. Данилевського знайшла своє продовження в пізніших ідеологічних і культурологічних концепціях, особливо в російському євразійстві (С.М. Трубецької, П.М. Савицький, Л.П. Карсавін, Л.М. Гумільов) й у згаданій вище концепції локальних цивілізацій О. Шпенглера, що отримала найбільш переконливу аргументацію в його книжці «Присмерк Європи».

Відомо, що Платонов познайомився з ідеями німецького мислителя вже на початку 20-х років [див. про це: 9]. Він сприймав їх цілком позитивно і, хоча згодом у деяких своїх публіцистичних і літературно-критичних працях «критикував» Шпенглера за протиставлення культури і цивілізації, творчості і техніки, історії і природи [див. : 19, 192], пізніші твори автора «Спифанських шлюзів» підтверджують його близькість до ідей цього мислителя [див. : 22, 538]. В той же час слід наголосити, що багато поглядів Платонова на природу і культуру, співвідносних із шпенглерівськими, були

вироблені ним самостійно, про що, зокрема, говорить той факт, що у російського письменника знаходимо багато типологічно схожого з тим матеріалом, який представлений Шпенглером у другому томі його праці, не перекладеному за життя Платонова російською мовою [див. про це детальніше: 9].

Шпенглер з восьми «усталених», за його термінологією, культур приділяє найбільшу увагу західноєвропейській, визначаючи її душу як фаустівську. Прасимволом цієї душі він вважає «чистий безмежний простір» [21, т.1, с.272], а провідним предметним образом готичний собор – «експресія, що перетворилася на камінь» [21, т. 1, с. 277]. Основні якості фаустівської душі – воля, сила, діяльність, а основні бажання – прагнення до слави, завоювання, подолання просторів [21, т. 1, с. 493–495].

Платонов, вочевидь, був солідарним із такою шпенглерівською характеристикою західної цивілізації, в чому переконують різні його твори, до розробляється «тема Заходу», – від раннього оповідання «Нащадки сонця» до одного з останніх творів письменника, п'єси «Ноїв ковчег». Але в першу чергу про це свідчать «Спифанські шлюзи». Головний герой цієї повісті вповні відповідає уявленням про фаустівську душу. Бертран Перрі приїздить до Росії заради здобуття нечуваної слави завойовника просторів, з метою реалізації «затії» Петра Першого про з'єднання Півночі і Півдня за допомогою водних каналів. Показово, що Платонов різко міняє характер історичної особи-прототипа персонажа і розширює масштаби реальних подій, що лягли в основу твору [див. : 3; 4; 7; 15; 16].

Сприйняття простору Бертраном Перрі значною мірою проливає світло на сутність його інтенцій і вчинків, стаючи одним із критеріїв його особистості. Якщо, за Шпенглером, відношення до простору для західної людини завжди було пов'язане зі страхом («Існує таємничий зв'язок між простором і смертю», – пише він [21, т. 1, с. 247]), то тією ж мірою західна людина відзначена «пристрасним прагненням проникнути в нескінченну далечінь простору» [21, т. 1, с. 485]. Відповідно простори Росії відкриваються для Бертрана Перрі так само амбівалентно. Вони – «таинственны, великолепы и грандиозны» [18, 209], над ними – «страшная высота неба» [18, 208]. У світлі такого сприйняття закономірно, що зачарованість Петром і бажання «стать его соучастником в цивилизации дикой и таинственной страны» [18, 203] поєднується у англійця із жахом: «ужаснулся затее Петра: так велика оказалась земля, так знаменита обширная природа, сквозь которую надо устроить водный ход кораблям» [18, 209].

Тонкими штрихами автор вказує на особливості сприйняття героєм невідомої для нього культури. Так, захоплено споглядаючи храм Василя Блаженного у Москві, Бертран Перрі інтерпретує його як «страшное усилие души грубого художника постигнуть тонкость и – вместе – круглую пышность мира, данного человеку задаром» [18, 208]. У цьому описі можна побачити й те, що відрізняє, за Шпенглером, арабсько-візантійську культуру, яку багато в чому наслідує російська культура, а саме – її магічну душу [21, т. 1, с. 165, 310–313]. Пильна увага до православних храмів як своєрідних імагологічних символів іншої душі викликає в пам'яті Бертрана Перрі образи рідної для нього культури; він навіть убачає в них деякі знаки подібності: «Перри заметил даже дух готики на одном деревенском храме, при протестантском постном убожестве самого здания. И на Перри задышала теплота его родины – скупой практический разум веры его отцов, понявшей тщету всего неземного» [18, 207–208].

Нездійсненою виявилася «затія» Петра, але це зовсім не зломило волю героя. Він готовий зустріти смерть зі свідомістю своєї повної переваги над негараздами буття. Проте автор позбавляє його такої щасливої долі. У фінальній сцені повісті, після того, як герой «беспечно засмеялся на низком глубоком полу высокому небу, счастливо царствовавшему в захватывающем дыханье пространстве» [18, 227], він все-таки виявився присоромленим у своїй зарозумілості: страх наздоганяє героя в останні хвилини життя, коли він потрапляє до рук ката-гомосексуаліста. Тільки так Платонов уважав за можливе вгамувати пиху думки-свідомості, що загордилася своєю перевагою над життям.

Варто звернути увагу й на те, що між головним героєм і Петром Першим, який з'являється в оповіді лише декілька разів, є багато спільного. Обидва знаходяться у полоні великих ілюзій, живуть у сфері своїх фантазій, керуються лише своїми уявленнями про світ, байдужі до долі людей, що їх оточують. Вони сподобались один одному, але згодом Перрі починає розуміти, що проект царя в реальній дійсності виглядає «лукаво, трудно, могущественно», йому протистоять природа і люди, і весь задум царя усвідомлюється як «тщета одинокого разума» [18, 227].

Платонов показує, що в момент прибуття Бертрана Перрі на місце будівництва там панують жорстокість та свавілля воевод, чиновників та інженерів. Засоби бюрократичного примусу спершу не приймаються Бертраном, але поступово, наштотхуючись на чисельні перешкоди у своїй роботі, він сам втрачає відчуття межі між моральним і аморальним. Психологічний стан героя зумовлюється колізією мети та засобів. Останні дедалі більше змикаються з методами царя та його послідовників: крик, батіг, страти так званих бігунів з будівництва. Красномовним є прізвисько, яким «наго-

роджують» Бертрана Перрі: «каторжний командир». Відтак моральна проблематика стає у повісті домінуючою.

Враховуючи такий суттєвий для всієї творчості Платонова момент, як активність автобіографічного начала у його книгах, слід підкреслити, що відчутною в повісті є також спільність між головним героєм та автором. З середини 20-х років А.Платонов переживав серйозний злам у світогляді, зокрема в розумінні таких антитез, як «раціо-емоціо», «стихія-організація», «революція-еволюція». Будучи в молодості палким прихильником більшовизму, ідей революції та соціалізму, письменник через 10 років після революції дійшов висновку, що надто круті зміни в історичному процесі, бажання надзвичайними засобами досягти швидких темпів соціального прогресу обертаються величезними моральними та культурними втратами для суспільства. Відірваність проєктів соціальної перебудови від реального життя письменник називав «головними построєннями розума». Проєкт Петра Першого, який, до речі, письменник надто перебільшує порівняно з дійсними історичними фактами, належить до тієї ж сфери «головних построєний»; рідна сестра їм і велика мета Бертрана Перрі – досягти слави Олександра Македонського, Атілли, Тамерлана (саме ці імена як ідеали англійця згадуються у його листуванні з нареченою – Мері Карборунд).

Платонов у своїх оцінках діяльності Бертрана Перрі – Петра Першого близький до характеристики петровської доби В.О.Ключевським: «Вводя все насильственно, даже общественную самодеятельность вызывая принуждением, он строил правомерный порядок на общем бесправии, и потому в его правомерном государстве рядом с властью и законом не оказалось всеобъемлящего элемента, свободного лица, гражданина» [10, 358].

Ця історична оцінка переноситься Платоновим у моральну площину: письменник дає морально-етичну оцінку діям свого героя, а через це — тим історичним процесам, до яких він виявився причетним. Петровська доба постає в повісті сповненою суперечностей, високих поривань і беззаконня, уповання на розум і відкидання моралі, зростання держави і знецінення особистості. Певною мірою спрощуючи художній світ повісті, можна сказати, що поразка Бертрана Перрі — це поразка Петра Петра, поразка позаетичних засобів вирішення соціальних проблем і досягнення індивідуальних цілей.

У фінальних сценах повісті Платонов немов повертається до вихідної точки сюжету твору, де в початкові характеристики героя вплетені згадки видатних історичних особистостей – Іскандера, Тамерлана, Атілли, Америго Веспуччі. Домагання героя виняткової слави, граничний аскетизм його життя, підкреслена самотність і повна байдужість до усіх людей, що перетворюється, у міру того як проєкт будівництва шлюзів виявляє свою безперспективність, в готовність нести на вівтар своєї ідеї людські життя, – усе це дає можливість бачити в образі Бертрана Перрі один із варіантів ніцшевської надлюдини. І виявляється, що у трагічному фіналі повісті, що жорстко знижує усю «висоту» героя, Платонов скидає з п'єдесталу вже не стільки фаустівську душу, скільки душу надлюдини.

Таким чином, повість «Єпифанські шлюзи» несе в собі не лише оригінальну версію історичних подій, співвіднесених з сучасною авторові дійсністю, але є також відгуком Платонова на найважливіші культурно-філософські ідеї свого часу. Важливою складовою її художньої концепції є оригінальна взаємообернена рецепція західного і російського менталітетів.

Список використаних джерел

1. Андрей Платонов. Философское дело : сборник научных статей / под ред. В. В. Варавы, С. А. Никольского ; Воронежский государственный университет. Воронеж : Издательский дом ВГУ, 2014. 352 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : Підручник / Василь Будний, Микола Ільницький. Київ : Вид. дім «Київо-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Васильев В.В. Андрей Платонов: Очерк жизни и творчества. Москва : Современник, 1990. 285 с.
4. Громов-Колли А. Заметки об исторической реальности, условном прототипе и проблематике повести «Епифанские шлюзи» // «Страна философов» Андрея Платонова: проблемы творчества. М., 1995. Вып.2. С. 215–220.
5. Гюнтер, Х. По обе стороны от утопии : контексты творчества А. Платонова / Ханс Гюнтер. Москва : Новое литературное обозрение, 2012. 209 с.
6. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Москва : Книга, 1991. 585 с.
7. Зарецкий В.А. Европейец среди россиян: коллизии повести А.Платонова «Епифанские шлюзи» // Воронежский край и зарубежье: А.Платонов, И.Бунин, Е.Замятин, О.Мандельштам и др. в культуре XX в. Воронеж, 1992. С. 16–20.
8. Кеба А.В. Повесть А. Платонова «Епифанские шлюзи» в контексте культурологических идей своего времени // Наук. записки Харківського держ. пед. ун-ту. Серія Літературознавство. Харків, 2000. Вип. 1 (25). С. 231–237.

9. Кеба А.В. Рецепция идей О. Шпенглера в творчестве А. Платонова // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. Вип.2. Том III. Мова і художня творчість. Київ, 2000. С. 168–181.
10. Ключевский В.О. Сочинения. Т IV. Москва : Мысль, 1987. 432 с.
11. Корниенко Н.В. История текста и биография А.П. Платонова (1926–1946) // Здесь и теперь. № 1. С. 1–320.
12. Літературна компаративістика. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. I. Київ : Стилос, 2011. 296 с.
13. Літературна компаративістика. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. II. Київ : Стилос, 2011. 448 с.
14. Наливайко Д.С. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії // Літературна компаративістика. Вип. 1. К., 2005. С. 27–44.
15. Никонова Т.А. Комментарий к повести А.Платонова «Епифанские шлюзы» // Творчество А.Платонова: Статьи и сообщения. Воронеж, 1970. С. 204–210.
16. Никонова Т.А. Андрей Платонов в диалоге с миром и социальной реальностью: Монография. Воронеж : НАУКА-ЮНИПРЕСС, 2011. 220 с.
17. Платонов А.П. Живя главной жизнью. Москва : Правда, 1989. 448 с.
18. Платонов А.П. Избранные произведения. В 2-х томах. Том 1. Москва : Худож. литература , 1978. 542 с.
19. Платонов А.П. О «ликвидации человечества» (По поводу романа К.Чапека «Война с саламандрами») // Платонов А.П. Размышления читателя: Литературно-критические статьи и рецензии. Москва : Современник, 1980. С. 183–204.
20. Чалмаев В.А. Андрей Платонов: К сокровенному человеку. Москва : Советский писатель, 1989. 448 с.
21. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т.1. Образ и действительность. Минск : ООО «Попурри», 1998. 688 с. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. Минск : ООО «Попурри», 1999. 720 с.
22. Яблоков Е.А. Комментарий // Платонов А.П. Чевенгур. Москва : Высшая школа, 1991. С. 518–650.
23. Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey / [ed. by M. Beller and J. Leerssen]. Amsterdam : Rodopi V., 2007. 480 p.
24. Leerssen J. National Identities and National Stereotype [Електронний ресурс] / Joep Leerssen. Режим доступа к тексту: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/rn.cj.kok-escalle/sites/competence_mediation/cursusdocumenten/leers.html.

Анотація. У статті аналізуються імагологічні аспекти соціально-історичної і культурологічної проблематики повісті А. Платонова «Епифанські шлюзи». Автор робить акцент на тому, який вплив на формування етно-культурних іміджів твору мала культурно-філософська концепція локальних цивілізацій (О. Шпенглер та ін.). Аналіз тексту твору, зокрема структури образу англійського інженера Бертрана Перрі, засвідчує близькість А. Платонова до трактування західного менталітету (так званої «фаустівської душі») з її тяжінням до «безкінечного», амбівалентним сприйняттям географічного та культурного простору тощо.

Ключові слова: імагологія, етно-культурний образ, етно-культурний простір, концепція локальних цивілізацій, «фаустівська душа», Андрій Платонов.

Summary. The paper explores the cultural construction and literary representation of national characters and cultural spaces in «Epifanskie shluzy» (1926) by Andrey Platonov. The work is interpreted as «the beginning of Platonov prose», and the author of the paper emphasizes that the writer did not develop a historical conflict, but the actual problem of man's false belief in understanding of the laws of nature, the lack of knowledge about the world and self-confronting nature's opposition to the threat of death. The main character is an English engineer Bertran Perry, who arrives to Russia on invitation of Peter the Great to build a navigable canal between Don and Oka in order to «connect North and South».

The author focuses on the influence of the concept of local civilizations on the creation of ethnical and cultural images in the work (O. Spengler etc.).

An analysis of the text of the work, in particular the structure of the Bertran Perry's character, testifies A. Platonov's closeness to the interpretation of Western mentality (the so-called «Faustian Soul») with its attraction to «endless», ambivalent perception of geographical and cultural space, etc.

Platonov, foreseeing a possible interpretation of his work as «anti-eurocentric», sharpened the conflict «West-East» in the form of a secondary, actually a controversial character of William Perry. While the attitude to Russia of the main character – Bertran Perry – is not definitely negative. On the contrary, at first he is fond of the beauty and uniqueness of nature in this land, the grandeur of its culture. Bertran

Perry's initial reception of Russia, its nature, culture, traditions, architectural monuments becomes shapes his presentation of Russian soul. Nevertheless, with the development of the plot, the Russian soul opens for him opposite properties. So Platonov has created a multi-dimensional, ambivalent images of «Western (Faustian) Soul» and «Russian Soul».

Key words: *imagology, ethnic cultural image, ethnic cultural space, conception of local civilizations, Western (Faustian) Soul, Russian Soul, Andrey Platonov.*

Отримано: 18.10.2018 р.

UDC 821.111–3+821.161.2–3J091

A. A. Kruk

TRANSFORMATIONS OF THE CONCEPT OF FATE / DESTINY IN ENGLISH AND UKRAINIAN LITERATURE

Nowadays the prose of the late nineteenth and early twentieth century is considered in philosophical and aesthetic aspects. The complex aesthetic and searching period of artistic thinking of this age has been studied by several generations of Ukrainian and foreign scientists. Retaining the right to be free from civic duty, most realists did not dissociate themselves from social problems. «Всяке мистецтво як порив, як протест, хоч би у формі мрії, зв'язане тісно з життям та його потребами, влітається в його колесо», – wrote M. Yevshan [1, 20]. The literary process of mastering the real historical time and space, as well as revealed historical person, was hard and fragmentary. Some parts of time and space that were available at a certain historical stage of human development were mastered by literators. They also produced appropriate genre methods of reflection and artistic development of mastered reality sides. The main novel's task was to portray deeply and realistically the realities of ethnicity and thus clearly interpret the tragic human fate.

In English and Ukrainian prose, the concept of fate appears in various semantic hypostases (psychological, emotional, archetypal, ethnonational, romantic, and mystical). It serves as a universal component of ethnic and national model in the novels of T. Hardy, I. Nechui-Levytskyi, Panas Myrnyi and I. Franko. The introduction of mythology fate in the artistic prose space caused the re-accentuation of textual tone as emotional, romantic, psychological, folklore and mythological.

The creativity of T. Hardy in this aspect was studied by K. Angelovska, P. Barry, A. Hurduz, A. Kettle, D. Nalyvaiko, A. Nievstruieva, L. Smykalova. The wide range of receptions and evaluations of I. Nechui-Levytskyi, Panas Myrnyi and I. Franko's prose is represented by the works of V. Zarva, V. Kononenko, R. Mishchuk, L. Tarnashynska, N. Shumylo, etc. They observed the figurative concepts in writers' semiospheres and actualized them in different cultural contexts. However, the functioning of fate concept in contemporary writers' works regarded as fragmented.

The generalization and systematization of existing definitions of concepts were associated with the implementation of fate problem in writers' works. It allowed to concretize the content of fate or destiny concepts and consider the problem of defining the fate/destiny concept in the fiction of T. Hardy, I. Nechui-Levytskyi, Panas Myrnyi and I. Franko. Based on modern philosophical and aesthetic models of world perception, features of literary fate/destiny concept are singled out. Main aesthetic features and basic principles of conceptual depiction of fate in the context of ideological and aesthetic searchings of foreign and Ukrainian literary studies of realism are analyzed.

T. Hardy quite often mentions in his works unknown causes as a force that rules the world. «He did sometimes think he had been ill-used by fortune, so far as to say that to be born is a palpable dilemma, and that instead of men aiming to advance in life with glory they should calculate how to retreat out of it without shame» [7, 453]. Immanent will, in writer's opinion, is an artist who always plays or changes the circumstances and the course of people's lives. This is another version of mythology, the origins of which exist in the beliefs of ancient Greeks.

The motives of rural idylls can be read on the pages of the book «Under the Greenwood Tree» by T. Hardy with «Mykola Dzheria» by I. Nechui-Levytskyi, novel «Do oxen roar when the creche is full?» by Panas Myrnyi. «To dwellers in a wood almost every species of tree has its voice as well as its feature. At the passing of the breeze the fir-trees sob and moan no less distinctly than they rock; the holly whistles as it battles with itself; the ash hisses amid its quiverings; the beech rustles while its flat boughs rise and fall. And winter, which modifies the note of such trees as shed their leaves, does not destroy its individuality» [8, 5]. The natural landscape, on the background of which the events of «Mykola Dzheria»